

Oponentský posudok na habilitačnú prácu

Názov habilitačnej práce: EPISTEMOLOGICKÁ VS. METODOLOGICKÁ TEÓRIA ARGUMENTÁCIE
Meno a priezvisko autora: Mgr. Miloš TALIGA, PhD.
Oponent: Katedra filozofie FF UMB, Banská Bystrica
doc. Mgr. Marián PALENČÁR, CSc.
Inštitút etiky a bioetiky FF PU v Prešove

Problém poznania, v ostatných storočiach zvlášť vedeckého, je „večnou“ témou západnej filozofie v zásade už od jej vzniku. V posledných desaťročiach sa diskusia o tom, čo je jeho podstatou, aké sú jeho možnosti a hranice, v čom spočíva pravdivosť našich presvedčení, či existuje (racionálne) zdôvodnené poznanie a i., v slovenskom filozofickom prostredí rozvíja najmä v kontexte s európskou a svetovou analyticky orientovanou epistemológiou. Habilitačná práca Mgr. Miloša Taligu, PhD. je aktuálnym príspevkom k riešeniu daných problémov a to prostredníctvom úvah o možnostiach a limitoch zdôvodňujúcej argumentácie v kontraste k argumentácii zameranej na vyvracanie. Už v úvode chcem konštatovať, že ide o príspevok vydarený, kvalitný a určite, najmä vzhľadom na „mainstreamové“ riešenia týchto otázok v danej oblasti, aj originálne netradičný.

Predkladaná habilitačná práca má rozsah 60 číslovaných strán (cca 150 000 znakov, čo je vyše 80 normovaných strán) celkového textu (vrátane *Abstraktov*, *Predhovoru* a *Literatúry*) a hlavný text je rozčlenený (okrem *Úvodu* a *Záveru*) na dve nerovnako veľké (29 a 16 strán) hlavné časti a tie ďalej na pod častí až do tretieho rádu. V prvej z nich (*Epistemologická teória argumentácie*) objasňuje autor postupne (1.1) pojem argumentácie ako nástroja epistemického zdôvodňovania, rozlišuje (1.2) subjektivistické a objektivistické teórie epistemologickej argumentácie a ukazuje (1.3), prečo všetky podoby týchto teórií argumentácie (v dôsledku chyby *nekonečného regresu /NR/* a chyby *predpokladaného záveru /PZ/*) v dosahovaní svojich cieľov zlyhávajú. V druhej časti práce (*Metodologická teória argumentácie*) načrtáva autor vlastnú koncepciu argumentácie. Nadväzuje v nej na niektoré nosné myšlienky K. R. Poppera a D. Millera a jej jadrom je zistenie, že argumentácia neslúži odhaleniu či vytvoreniu epistemického zdôvodnenia argumentovanej tézy, ale je nástrojom kritiky (má kontrolovať verejne prístupné poznanie), ktorá prostredníctvom uplatnenia stratégie *protipríkladov (P)* a stratégie *reductio ad absurdum (RAA)* ukazuje, že premisy sú neudržateľné. Habilitačná práca ako celok je pôvodná, autor v nej zároveň nadväzuje na myšlienky a závery svojich skorších publikácií, ktoré takto aj rozvíja. Hlavný text je doplnený 33 komentujúcimi, doplňujúcimi a rozširujúcimi poznámkami pod čiarou.

Celková štruktúra práce je, vzhľadom k jej názvu, ako aj k cieľu (sprvu skôr implicitne prítomnému, než plne explicitne formulovanému), zvolená (rozsahom i postupnosťou) vhodne. Architektúra textu optimálne artikuluje základný autorov zámer – na základe detailnej kritickej analýzy základných epistemologických teórií ukázať ich neudržateľnosť (1. časť) a vytvoriť voči nim originálnu, metodologickú koncepciou argumentácie (2. časť). Primerane k tomuto cieľu bola zvolená aj **metodika analýzy a výkladu** skúmaných otázok vnútri jednotlivých častí práce. Autor v nich postupne vyjasňuje základné pojmy, s ktorými v texte pracuje (*argumentácia*, chyba *NR*, *PZ* a i.), analyzuje existujúce problémy, polemizuje s koncepciami, ktoré usilujú o ich riešenie a navrhuje ich vlastné vysvetlenie. V celej práci postupuje systematický, kriticky a argumentovane. Môžem konštatovať, že predkladaný text je spracovaný tak po metodologickej, ako aj po **obsahovej stránke na vysokej odbornej a teoretickej úrovni**. Autor v ňom preukázal širokú erudíciu a znalosť v oblasti skúmaných otázok epistemológie. **Za základný prínos** práce Mgr. M. Taligu, PhD. považujem vypracovanie, určite v mnohom originálnej, do istej miery však aj kontroverznej koncepcie *metodologickej argumentácie*. V každom prípade ide o vysoko kvalitný a neprehliadnuteľný príspevok do diskusie o centrálnych otázkach súčasnej epistemológie, o povahe ľudského poznania, jeho pravdivosti a zdôvodniteľnosti.

Autor uvádza v Literatúre vyše 60, pre danú tému relevantných titulov, monografií a článkov, skoro výlučne v anglickom jazyku, predovšetkým na papierových nosičoch. S danou literatúrou pracuje v texte dôsledne, systematicky a s preukázanou znalosťou. Nepostrehol som však explicitnú prácu s titulmi Borges, De Almeida, Klein (eds), 2017 a Steup, Turri, Sosa (eds), 2014. V zozname bola snáď vhodná zmienka aj o tituloch (slovenských) autorov, s ktorými viedol autor o daných, či téme blízkych otázkach v poslednom desaťročí polemiku.

Z formálneho hľadiska (zo všeobecne jazykového, ako aj z hľadiska špecifických požiadaviek kladených na písanie vedecko-akademických prác daného typu) je text predkladanej habilitačnej práce (až na zopár miest – preklepy, vynechanie slov, otázne slovné spojenia či parciálne nesprávne poradie položiek v *Literatúre*) na veľmi dobrej úrovni. Autorov štýl je vecný, stručný, ale jasný a zrozumiteľný.

K textu habilitačnej práce mám aj niekoľko parciálnych i zásadnejších, metodických i obsahových pripomienok:

Zdá sa, že napriek skôr spomenutej autorovej intencii k jasnosti, táto nebola v texte vždy dostatočne naplnená. Nebola napr. plne objasnená (s. 13, 14 a n.) korelácia medzi dvoma dvojicami termínov/pojmov (subjektivistické - objektivistické teórie argumentácie a internalizmus - externalizmus v epistemickom zdôvodňovaní). Nie je mi zrejmy dôvod

zavedenia termínu „*metodologická* argumentácia“ v kontraste k „*epistemickej* argumentácii“ (s. 38). Niekedy (možno kvôli stručnosti) ponecháva autor načrtnuté otázky otvorené (napr. nie je jasné v čom by mohla spočívať kontroverznosť *P* - s. 46).

Nie je tiež dostatočne jednoznačne vymedzený vzťah (rozdielnosť, resp. podobnosť) medzi stratégiami *P* a *RAA*. Raz je zdôrazňovaná ich odlišnosť (je medzi nimi dôležitý rozdiel; zjavne sa odlišujú, lebo druhá vedie /oproti prvej/ ku kontradiktorskosti - s. 49, 50). Inokedy zas, „že majú čosi spoločné“, „prakticky sa od seba nelíšia“, lebo vedú k tomu istému - nepravdivosti kritizovanej tézy; je to len otázka vkusu, či prisúdime vyvrátenie /nepravdivosti/ jednej či druhej (s. 47, 50). Podobné to je s chápaním toho, čo je „absurdné“. Raz je problematické považovať dôsledok určitej tézy za absurdný vďaka jeho obsahu, nepravdivosti (s. 48). Inokedy je základným príznakom „absurdného“ formálna protirečivosť dôsledku (*p* a zároveň *non-p*). Nakoniec sa však autor prikláňa k prvému chápaniu absurdného. V texte tiež nie sú vždy explicitne formulované ciele častí či podčastí a ak áno, tak oneskorene (napr. v prvej časti až na s. 19).

V práci nachádzame miestami zbytočné opakovanie podobného. Napr. na s. 32-33 o dileme medzi relevantnosťou premís pre záver (zdôvodnenie jeho pravdivosti) a ich obsahovou nezávislosťou od tohto záveru. Alebo v prípade Kantovej teórie a tripartitného chápania poznania ako príkladov nedourčenosti výsledku stratégie *P* a *RAA* (s. 48-49).

Za základný problém v práci považujem fakt, že autor neúmerne odtrháva pozitívnu stránku argumentácie (epistemickú argumentáciu) v procese poznávania (zdôvodňovanie/dokazovanie) od jej negatívnej stránky (metodologickej argumentácie - kritika, vyvracanie) a považuje ich za nezávislé, protikladné i epistemologicky viacnásobne nerovnocenné, a to v prospech druhej. Tento postoj je viditeľný v mnohých, často nielen nezvyčajných, ale aj značne problematických a diskutabilných názoroch a tvrdeniach prítomných v texte. Napr., že „... používanie deduktívne platnej argumentácie na zdôvodňovanie argumentovaných téz nemôže priniesť žiaden výsledok, ktorý by bol pre poznávanie relevantný.“ „Argumentácia (rozumej zdôvodňujúca, pozn. M.P.) nie je nástrojom poznávania“ (s. 24). Cieľom argumentácie nie je vznik/produkcia a konštituovanie poznania, ale jeho vyvracanie, redukcia a deštrukcia (s. 40, 51, 56 a i.). Argumentácia neslúži výskumníkom na to, „... aby sa utvrdzovali v presvedčení, že sú na správnej ceste“ (s. 53). Domnievam sa, že takéto chápanie poznania a základnej úlohy argumentácie v ňom je v rozpore nielen s prevládajúcimi intuíciami každodenného vedomia, či dominantnou filozofickou tradíciou (čo by určite ešte bolo možné tolerovať), ale aj s názormi vedcov na ich

vlastnú činnosť, ako aj s touto ich činnosťou samotnou¹, nehovoriac už o výrazne normatívne a hodnotovo založených oblastiach ľudského života - morálke, práve, politike či náboženstve, zmyslom ktorých je poskytovať skôr návod ako konať, a nie (iba) ako nekonať.

Na záver niekoľko otázok autorovi do diskusie:

- 1) Podľa neho je jednou zo stratégií kritickej argumentácie (vyvracania) *stratégia protipríkladov*. Teda ak z (hypo)tézy H odvodíme dôsledok e a zároveň nájdeme non- e (protipríklad k e), potom platí non H , (hypo)téza je teda vyvrátená. Je zřejmé, že aby bola táto stratégia účinná, potom musí byť daný protipríklad *platný*. Odkiaľ sa však berie jeho platnosť (pravdivosť), ak, podľa mienky autora, kritizovanie ako cieľ metodologickej argumentácie (s. 42) je možné bez zdôvodnenia (s. 42) a „... nie je závislé od zdôvodňovania“ (s. 52, 56); „kritika nemá nič spoločné s epistemickým zdôvodňovaním“ (s. 44, 45)?
- 2) Podľa autora (úspešná) kritika (založená na *stratégii /P/ a /RAA/*) vedie k jednoznačnému záveru, že kritizovaný výrok je nepravdivý (s. 41, 43), resp., v prvom prípade: uviesť protipríklad k nejakej téze znamená túto tézu jednoznačne vyvrátiť (s. 46, 56). Ako sa dá vo svetle tohto názoru vysvetliť napr. fakt z dejín vedy, že korpuskulárna (pôvodom Newtonova) teória svetla, ktorá bola práve stratégiou P v r. 1850 vyvrátená Fizeau-Foucaultovými experimentami, zhruba o pol storočia neskôr „vstala z mŕtvych“ a ukázala sa ako veľmi plodná a životaschopná?²
Na základe podobnej stratégie P bola minimálne už od čias Aristotela skoro na dve tisícročia „vyvrátená“ heliocentrická teória, aspoň jej predpoklad o rotačnom pohybe Zeme okolo vlastnej osi. Z neho (H) vyplývali isté empirické dôsledky ($e1, e2, e3, \dots$).³ Výsledky pozorovaní boli však protipríkladmi k daným dôsledkom - teda non $e1$, non $e2$, non $e3$, atď. Záver, ktorý z toho vyplýva je non H . Bola či nebola heliocentrická teória (jednoznačne/definitívne) vyvrátená?
- 3) Autor odmieta tripartitnú definíciu poznania, teda poznanie ako *zdôvodnené pravdivé presvedčenie* a navrhuje ho chápať ako *nevyvrátenú (zároveň však kritizovateľnú) hypotézu* (s. 40, 41, s. 50-51, s. 56). Z posledného vyplýva, že ak je hypotéza vyvrátená (podľa autora /danými stratégiami/ jednoznačne), potom nie je poznaním. Ako je

¹ Na margo spomínaného - stratégia RAA nebola vo vede nikdy samoúčelná, najčastejšie bola v službách (nepriameho) *dôkazu* (najmä, a nielen v matematike)

² V jej prípade bola z nej (hypotéza H) odvodená predpoveď e (rýchlosť svetla vo vode je väčšia než vo vzduchu); v daných experimentoch však bolo namerané non- e (rýchlosť svetla vo vzduchu je väčšia než vo vode). Tento experiment sa navyše považoval za krížový, nakoľko zároveň potvrdzoval (pôvodom Huygensovu) vlnovú teóriu svetla.

³ Napr: kameň spustený z vrcholu veže nepadá zvislo k jej päte, ale šikmo smerom od nej; budovy sa vplyvom daného pohybu rúcajú; na Zemi by mal stále fúkať silný (východný) vietor,

možné (viď vyššie uvedené príklady), aby sa z toho, čo je v určitom čase *nie-poznanie* stalo neskôr (napr. vývinom vedy) *poznanie*? Nie je to rovnako absurdné, ako keď, podľa autora v súlade s tripartitnou teóriou poznania to, čo dnes považujeme za pravdivé, zajtra už takým (v dôsledku zmeny vedeckého poznania) nebude (s. 40, 49, kap. 2.1)?

Napriek niektorým vyššie uvedeným pripomienkam hodnotím habilitačnú prácu Mgr. Miloša Taligu, PhD. vysoko pozitívne. Jej text je po formálnej i obsahovej stránke spracovaný kvalitný a nielenže splňa, ale výrazne prekračuje kritériá, kladené na takýto typ prác. Považujem ju za prínos do súčasnej epistemologickej diskusie o otázkach možnosti a hraníc logickej/kritickej argumentácie pri konštituovaní resp. vyvracaní poznania. **Prácu navrhujem prijať k obhajobe a po jej úspešnej realizácii odporúčam, aby bol Mgr. Milošovi Taligovi, PhD. udelený vedecko-pedagogický titul docent v odbore habilitačného a inauguračného konania *systematická filozofia*.**

V Prešove dňa

Doc. Mgr. Marián Palenčár, CSc.